

Кижини тоолағанынаң ужун декларациязы

1948 чылда улуғ қырлаш айдынъ 10 кўнўнде Генеральный Ассамблей, 217 А(III) кижини тоолағанының ужун декларациязын ал-кел, резолюцияба аны угъустылар.

ПРЕАМБУЛАЗЫ

Парчын кижини тенъ тоолабазабыс, пош, шын, абыр чадыйыбыс пар полбас теп, көрўп;

Кижилерди қыстап-кел тоолабанчыабыста, улуғ қан төгўлўп, кижиде сағыжы қырыл турча теп, көрўп;

Наа чадыйыбыс, ол парчын кижиде айдарын айдар, сананғанын ажар чадыйы, анаң аара кижиде қорукпан, керексинмен чўрер чадыйы ползын теп, көрўп;

Кижилерди улуғ тоолап, ыларға чозақ полушсын теп, қыстаған кижилер қыстапчыған кижилердең тоғра турбазыннар, өдўрўшпезиннер теп, көрўп;

Ақ чарықта чатчыған чон-қалықтар, өзере тартышпан, арғыштаныш полып, чатсыннар теп, көрўп;

Пириктеген қалықтары парчын кижиге улуғ тоолағанынға, парчын кижини чадыйының қыймадынға, эр кижиде тижи кижиниң тенъ полчығанынға пўтчадып, позуның Уставқа аны пастырып, кижиде аразындағы чадыйы чақшаарақ пол-парзын теп, санағанмысқа көрўп;

Пириктеген қалықтардың қааннары парчын кижиге улуғ тоолағанының керегин, чадыйыбыс пош поларының керегин, қожа қатыш-келип иштерге сўс пергенин көрўп;

Парчын кижиге улуғ тоолағаны, парчын кижиниң пош чатчығаны қайда да, кемге да тың керек, анаң аара пис по айтқан сўстерибистең шыкпасқа тың керек полғанын көрўп;

Генеральный Ассамблей

парчын кижиге улуғ тоолағанынаң, пош чадыйынаң ужун по Текши декларациязын уғуза чарлапча; парчын қаан, қалық, кижиде по текши декларацияда пасқанын иштезиннер теп, қатқа ўргенип, кижилер аразында чўрўп, парчын кижиге улуғ тоолағанының, пош чадыйыбыстың керегинге полушсыннар, улуғ пайрамнарда, пашқа қалықтарба, эзе, пириктеген қалықтарба ылардың туңма қалықтарба чыылыжып, парчын кижиге улуғ тоолағанын, парчын кижиде пош чатқанын чағдаттырып, иштеттирип этча.

Статьязы 1

Парчын кижиде, по чарыққа туғчадып, тең, пош туғча. Кижилер сағыштығ, ақтығ туғчалар, кижилерге пашқа

кижилербе арғыштаныштарға керек.

Статьязы 2

Парчын кижі пашқа кижилербе, ылар қайдығ да чон-қалықтанъ шыққанынға, тижи ба, эр кижі ба полғанынға, қайдығ да тилбе чооқташқанынға, қайдығ да партиядаң шығара сананғанынға, пай ба, чоқ кижі ба полғанынға пирда көрбен, тең улуғ тоолаған ползын, пашқа кижилербе тең пош чатсын.

Статьязы 3

Парчын кижі пош чатсын, аны кем да тегбезин.

Статьязы 4

Пирда кижі қул полбазын, қайдығ да кижини қул эдерге, қул эдип садырға чарабас.

Статьязы 5

Пирда кижі пашқа кижиге шаптырбазын, қыстаттырбазын, моғаттырбазын, қайде да чабал эттирбезин.

Статьязы 6

Парчын кижі, ол қайда да чадып, пашқа кижилерге улуғ тоолаттырзын.

Статьязы 7

Парчын кижі, ол қайдығ да чозақтығ, тиллиғ полза, по декларацияға көре, чозақ аны пашқа кижилербе тең көр-турзын.

Статьязы 8

Парчын кижі, аны улуғ тоолабанчығаннарында, чарғыға кирзин, ааң керегин чарғычы маттап көрүп, оң этсин.

Статьязы 9

Пирда кижі ээде ле туттырған полбазын, ноо-ноо чердең шығара сүрүлбезин.

Статьязы 10

Парчын кижі, аны чарғыға түжүргеннеринде, ажилдыра, шын чарғы чарғылазын.

Статьязы 11

Парчын кижі, ол қыйал эткен теп найнағаннарында, ааң қыйалы эткенин оң чарғычы қат шығарбанче, ол қыйалы чоқ кижі теп адалзын.

Ноо да кижі, тем-тем алында қыйал эдип, наа ла шыққан чозаққа көре, чарғыға түжүрбезин. Түрбеде одурып, шығып, ам, наа ла шыққан чозаққа кре, полғанынаң қадығаарақ этпезиннер.

Статьязы 12

Ноо да кижиниң сағыжын сананғанынға, семьязы чатчаң эминге, ааң пасқан қатқа, ааң төлдиң ағынға кем да кирбезин, арлашпазын.

Статьязы 13

Парчын кижі қайаға чөрерге саназа, анда чөрзин, қайда чадарға саназа, анда чатсын, қайдығ да қаан черинде.

Парчын кижі позуның черинең қайаға саназа, аға парзын, айланар полза, позуның черинге айланзын.

Статьязы 14

Парчын кижі, аны черинең шығара сүргеннеринде, қайаға да тезерге саназа, тессин.

Кижі тезе өдүрзе-оорлаза, пириктеген қалық организацияның чозақтарынға көре, аға полужарға чарабас.

Статьязы 15

Парчын кижі гражданстволығ ползын.

Кемге да ааң гражданствозын ээде ле алыб-аларға чарабас.

Статьязы 16

Эр кижі тижі кижібе, эр шенинге четкеннеринде, ноо да небеге, шырайынға, қудайға пүткенинге, чон-қалығынға көрбен, алышсыннар.

Өзере ле сананыш-келип, алышсыннар.

Семья, ол қалықтың пөлүгү. Анаң аара қалық аға полушсын.

Статьязы 17

Парчын кижі чағысқа да, кемме да пирге да полза, эм-мал тутсын.

Кемнең да тутқан эм-малы пашқа кижібе ээде ле алдырбазын.

Статьязы 18

Парчын кижі ноода ужун саназа, анаң ужун саназын, қайдығ да қудайға пүдгерге саназа, аға пүтсин, чағысқа да, кемме пирге, қожа да, кижилердің көзүнче да, кижиге көрдүрбен да позуның чозағын тутсын.

Статьязы 19

Парчын кижі ноо ла санарға саназа, аны саназын, ноо ла айдарға саназа, аны айтсын, ноо ла тилерге, табарға саназа, аны тапсын, кем да аны қайдығ черде да тоқтатпазын.

Статьязы 20

Парчын кижі абыр чыылыжарға саназа, абыр чыылышсын.

Кемни да күйше чыылышқа киридерге чарабас.

Статьязы 21

Парчын кижі қаан-төрези керегинге арлажарға саназа, позу да, позуның кижіні ызып, арлашсын.

Парчын кижі, позуның черінде қаан-төрези керегинге кирерге саназа, пашқа кижилербе тең кирзин.

Каан-төрези қалықтың санағанын уқчалар, ол қалығы қаан-төрезинге тутча, қалықтың санағаны пош уғулзын.

Статьязы 22

Парчын кижі, қалық аразында чөрүуп, чақшы чадарға, қатчы поларға, пай поларға керек небелерин алзын.

Статьязы 23

Парчын кижі қайда иштерге саназа, анда иштезин, чақшы черде иштезин, иш чоқ қалбазын.

Парчын кижі, пирда қыстатпан, иштеп тең үлүш алзын.

Парчын иштепчыған кижі, позу, ааң семьязы чақшы пай чадарға, чедер ақча алзын.

Парчын кижі позуның керегинең ужун профсоюз пүдүрзин, пашқа профсоюзстарынға кирзин.

Статьязы 24

Парчын кижі тынанарға керек полза, тынанзын, ойун ойнарға саназа, ойназын, ужы-пажы чоқ тем иштебезин, отпусктығ ползын.

Статьязы 25

Парчын кижі аға керек чиижин чиизин, керек кебин кессин, керек эминде чатсын, қазықтығ поларға, пашқа да керек небени алзын, иш чоқ пол-парза, қаар-парза, палығлығ, ағрығ пол-парза, пашқа да шедиктерге кир-парза, чедер ақчалығ ползын,

Корсақтығ эпчи, кичиғ пала матап полуштығ ползыннар. Сурас паллар аба-ичелиғ палларба тең ползыннар.

Статьязы 26

Парчын кижі қатқа үргензин. Ақча төлебен қатқа школда үргензин. Төрт класқа төөнче парчын пала үргензин. Техникалығ, профессиялығ школларда үргенерге саназалар, үргензиннер. Институтқа үргенерге саназалар, сағыш четсе, үргензиннер.

Катқа үргенип, кижилер позуның қуттарын ажып көрзиннер, пашқа кижилерди тоолазыннар, религияларынға, чон-қалықтарынға көрбен, тоолазыннар, пириктеген қалықтардың организациязының керегин эдип, абыр-қазық эдип чатсыннар.

Аба-ичелери позуның кичиғ палларынға қатқа үргенер черин қайда саназалар, анда табалзыннар.

Статьязы 27

Парчын кижі чўлўң керегинге кирерге саназа, кирзин, пилим керегинге кирерге саназа, кирзин, иштеген пайын алзын.

Кем да, пилим небени, кер сөс, чооғаш пас-салза, ааң иштегенин улуғ тоолазыннар, асқайлабазыннар.

Статьязы 28

Парчын кижі қалықтар, кижилер араларында, по декларацияда пасқан небелерге көре, улуғ тоолаттырзын, асқайлатпазын.

Статьязы 29

Парчын кижиниң ааң позуның чон-қалығынаң алында өдўш пар; ол өдушти чонқалығынға төлеп, кижі позуның қудын ажылып, ырызын-ўлўжин алча.

Парчын кижини, ол пош, тең полчығанда, аны чозақ ла тоқтатча; ол чозақ пашқа кижилердиң пожын, тең полчығанын тоолапчыған чозағы.

Парчын кижиниң пожы, теңи пириктеген қалықтар организациязынынх керегинең тоғра полбазын.

По декларацияда пасқан небелери пир ле қаан черин, пир чон-қалықтың керегин тутчаң небелери эбес; кемге да, по декларацияда пасқан небелерин чоқ эдерге чарабас; по декларацияда пасқан небелери, кижилерге полуш-келип, пистиң чақшы чадыйыбыс пүдүрзиннер.

Авторы перевода

Кандидат филологических наук, член Союза писателей России, с.н. сотрудник Института филологии СО РАН
Л.Н. Арбачакова, Кандидат филологических наук, член Союза писателей России, доцент кафедры шорского языка и литературы Г.В. Косточаков.